

Két rejtélyes csillagkép

A Szépasszony és a Sánta Kudus

A nyári égbolt a déli látóhatár felé közel sem olyan látványos, mint a téli ég ugyanabban az irányban. A „Nagy Nyári Háromszög”, a Hattyú, a Lant és a Sas fényes csillagai eléggé magasan ragyognak az égen. Lejjebb a déli horizont felé a Kígyótartó a Kígyóval, a Mérleg, a Skorpió és a Nyilas kissé zavaros, nem túlságosan fényes csillagképei nehezen választhatók szét. Aránylag a *Skorpió* (Scorpius) a legjellegzetesebb, a legfényesebb csillagával, a kb. 1 fényrendű, vörös fényű *Antareszel* (α Scorpii), és a nyugat felé, legyezőszerűen szétnyíló ollókkal (β , δ , π Scorpii). A Skorpió farka mélyen lenyúlik déli irányba, majd ismét visszafordulva keleten a *Nyilas* (Sagittarius) északi csillagai alatt ér véget. (A Sagittarius általában Nyilasnak fordítják, bár értelemszerűen inkább Nyilazónak nevezhető.) A Sagittarius északnyugati részét az angolszász égboltnézegető műkedvelők találó megjelölésével, jellegzetes alakzatával „Teáskannának” is mondják (γ , δ , ϵ , λ , π , ζ , σ Sagittarii).

Az égboltnak ezt a vidékét elsősorban a *Tejút* fényes szalagja teszi igazán látványossá. A Hattyú „előtt” ragyogó fényes Tejút-felhőtől (Cygnus-felhő) délebbre kettéválik, nyugati, halványabb ága a Kígyótartóban eltűnik, majd a Skorpióban újra kifehéresedik. Keleti ága a Sas alatt, a kis Pajzsban (Scutum) fényes felhőt alkot (Scutum-felhő), a Nyilasban a legfényesebb. Errefelé van a Tejút középpontja.

Közép-Európában ebből a területből már keveset látunk, és a horizont-közeli erős fényelnyelés (extinkció) a fényesebb csillagokat is elhomályosítja. A figyelmet azzal hívja fel, hogy *jelenleg* itt távolodik leginkább délre az ekliptika az égi egyenlítőtől: a Föld északi féltekéjéről szemlélve itt tartózkodik a Nap a *téli napforduló* idején (december 20–21.). A korai ókor idején azonban még az *őszi napéjegyenlőség* (szeptember 22–23.) pontja, az egyenlítő és ekliptika metszése tartózkodott a Skorpióban. Kr. e. 2400 tájban a Nap látszó útja (az ekliptika) az Antarestől 4°-kal északra metszi az egyenlítőt. A precesszió folytán a napéjegyenlőségi pont ma már a Szűzben található (a β Virginistől délkeletre), míg a téli napforduló jelenleg a Nyilasban van, a μ Sagittariitól délnyugatra.

A magyar népi csillagmagyarázat az égboltnak erre a vidékére kevés figyelmet fordított. A legtöbb elnevezés nagyjából a Sas és Pajzs csillagképekig terjed. Az állatövet a magyar népi csillagászat nem ismeri. Az Antares és a Nyilas északnyugati csillagai azonban néhány vidéken – Szeged környékén és Erdély egyes területein – önálló elnevezést kaptak. Az Antares a Skorpióban a „*Szépasszony*”, a Nyilas „teáskannának” jelölt része pedig a „*Sánta Kudus* és a *Talyigája*”. Az utóbbit mondják még „*Törökszekér*”-nek is.

Évezredek hagyományai

A Skorpió és a Nyilas csillagképek Mezopotámiában a legrégebbi idők óta számontartott konstellációkhoz tartoznak. Talán a mérges fullánkú állatok akkor jelentek meg tömegesen, amikor az Antares az esti égen felbukkant. A Sagittarius – ill. annak egy része – pedig harcos, vagy vadászó istent jelképezett. Feltételezhető, hogy amikor az égen feltűnt, valamilyen vadászati időszak kezdődött. Később a görögység a meglévő mezopotámiai zodiákus-csillagképekhez utólag adott magyarázatokat.

A Skorpió és a Nyilas napjainkban mélyen a látóhatár közelében áll, de az ókorban mindkét csillagkép – a Föld-tengely precessiója következtében – közelebb volt az égi egyenlítőhöz. Az Antares Kr. e. 2500 körül, *Babilon* földrajzi szélességén 41°-os látóhatár feletti magasságban delett. Ma már 10 fokkal mélyebben látszik. (A *Kárpát-medence* déli vidékein jelenleg 16°-kal a látóhatár felett delett.) Nagyjából ilyen magasan álltak a meridiánban a Sagittarius „Teáskanna” részének csillagai is. A Kr. e. III. évezred közepe körül a Skorpió csillagai tavasszal a napnyugtát követő órákban keltek, éjfélkor delettek.

A nyilas, és a skorpió ábrája már az igen korai babiloni határköveken feltűnik, de eredeti jelentésük homályba vész. Az Antares neve a Kr. e. II. évezredből származó „Elám csillagai” táblázatban már .GIR.TAB, „A Skorpió”. A későbbi MUL.APIN táblában GAB.GIR.TAB, vagyis „A Skorpió mellkasa”. A Kr. e. 10. sz.-ban az Antares *Lishi* vagy *Nabu* isteneként szerepel. Nabu (neve beszélőt jelent) az akkád mitológiában előbb a tudomány és az írás istene, majd az I. évezredtől az *asztrológia ura, utóbb a főistenek közé* került. Áttételesen azt jelenti, hogy az ősi Mezopotámiában a csillagászat nagy megbecsülésben részesült. Az egész Skorpió egyúttal *Ishhara*, minden lakott föld úrnőjének megtestesítője. (Rogers, J. H. Journal of the British Astr. Assoc. 108. évf. 1. 1998.)

Az ősi Állatövben a Skorpió és a *Mérleg (Libra)* csillagkép összetartoztak, és együtt kettős konstellációt alkottak. A β és α Librae „a Skorpió északi ollója”, ill. „déli ollója”. Teljesen csak az arab és európai középkor választotta szét a két csillagképet. A szolói *Aratosz* Kr. e. 270 körül egyszerűen „A Nagy Jel”-nek nevezi a csillagképet, mivel az akkori csillagképek egyik lagnagyobbika volt.

A görög-római „csillagkép-magyarázó” – pl. *Hyginus és Geminus* – az *Orionnal* hozták kapcsolatba. A görög hagyomány szerint a Skorpió az Orion gyilkosa. A magyarázat azon alapul, hogy a két csillagkép az éggömbön nagyjából egymással szemközt helyezkedik el. Ezért amikor a Skorpió keleten felkel az Orion nyugaton a látóhatár alá bukik. A jelenség azt a benyomást kelti, hogy az *Orion menekül a Skorpió elől* (I. Meteor, 2006/2., 56. o.).

Egy másik görög monda szerint a Skorpió az a szörny, amelytől a Nap-szekér lovai megriadtak és megvadultak. Hélios napisten fia, Phaeton – aki egy napra megkapta a Nap-szekér hajtásának lehetőségét –, nem tudta megfékezni a paripákat, azok letertek a Nap égi útjáról. Az égre száguldvá leperzselték a csillagokat, majd a Föld felé rohantak, elviselhetetlen hőséget árasztva (azóta sötét bőrűek az etiópok). Végül Zeus villámmal lesújtotta és az Eridanosz folyóba vetette Phaetont. Itt már kiviláglik a Skorpió helye az állatövben (vagyis a Nap évi útján). A Phaeton-mondának az alapja szerintem – és Janus Pannonius vélekedése alapján is – egy éjszakai ragyogó tűzgömb lehetett, amely elvakította a szemlélőket, és „eltüntette”, leégette az égről a csillagokat, majd egy folyóba zuhant.

A Skorpió főcsillagát az antik görög-római tudomány „*Cor Scorpii*”-nek, vagyis „*A Skorpió szívének*” nevezte. A középkori arab csillagászok lefordították, és a katalógusokban „*Kalb al 'Akrab*”-ként tüntették fel. Feltűnő vörös színe nyomán a késő-babiloni szövegekben néha „Cinóber-csillag”. A görögség köréből származik a máig alkalmazott jelző: a vörös színre utaló *Antares*, vagyis a (vörös) *Mars*sal versengő megnevezés. Az ókori Kínában, sziporkázó vörös fénye alapján „*Tűzcsillag*”-ként emlegették, és az év felosztásának fontos határköve volt. Meglepő véletlen, hogy a Közép-amerikai *maya indiánok* is Skorpió-csillagnak mondták az Antarest.

Egy Kr. e. 2500 körüli susai pecsétengeren vadászó istent látunk, amely két kutyán állva, ijával egy kecskét lő: ez a Sagittarius előképe. A Kr. e. II. évezred babiloni határkövein már nyilazó kentaurként ábrázolják: derekáig emberi, lejjebb lótestű lény, amely két kezével íjat feszít. A Kr. e. 1100 előtti „Három csillag mindegyikben” c. elámi táblázatban, és a MUL.APIN táblákban „*Pa-bil-sag*” névvel, egy kevésbé ismert sumer istent képvisel. A déli szélnek az istene is volt, lehetséges, hogy a név az ekliptika déli szakaszával kapcsolatos. Egy másik babiloni neve Nedu, az alvilág kapuját őrző harcos. (Rogers J. H. *Journal of the British Astr. Assoc.* 108. évf. 1 és 2. sz. 1998.) Mivel a Nyilas előtti Skorpióban lépett át a Nap évi útja során a déli félgömbre, elképzelhető, hogy ezt tekintették az alvilág bejáratának, és a Sagittariust ennek kapuőrül tarthatták. (Az is lehet, hogy Tejutat az alvilágba vezető útnak, a legfényesebb részét a Sagittariusban talán az alvilág kapujának vélték, amelyet a Nyilas őriz.) Ezeknek a nézeteknek ellentmond, hogy Elámban határozottan vadászó istennek ábrázolták (ha az azonosítás helytálló!).

A Nyilas ábrázolása kentaurként némi zavart okozott az ókori csillagkép-ábrázolásokon, mert a déli égen kialakították már egy Kentaur (Centaurus) csillagképet is, amely szintén ember és ló testéből tevődik össze. *Eratoszthenész* a megkülönböztetést úgy oldotta meg, hogy a Centaurus csillagképet ló törzsű, emberi felsőtestű alaknak, míg a Sagittariust nyilazó szatírnak ábrázolta, deréktól lefelé bakkecske-testtel és két patás lábbal. Ilyen a képe a nevezetes Farnese-éggömbön is, a Kr. e. 2. sz.-ban. A legtöbb régi európai térkép azonban nyilazó kentaurnak ábrázolja, az északi része, a „Teáskanna” a felajzott íj és a nyíl, keleti része a kentaur feje.

A görög-római mitográfusok végül is a bölcs, orvosláshoz értő *Kheiron* (Chiron) kentaurt vélték felfedezni a Sagittariusban. A halhatatlannak született kentaurt Heraklész véletlenül mérgezett nyíllal megsebezte. Kheirón, hogy megszabaduljon kínjaitól, lemondott a halhatatlanságról, és ezért az égre helyezték. Ezzel a mondával azonban a Nyilas csillagképe végleg kilépett az Állatöv napszimbólumokat tartalmazó sorából. A középkori asztrológusok

A Farnese-éggömb

„Diana csillagai”-nak is nevezték, és egy 1365-ben kelt jósló kézirat szerint uralma alá tartozik, többek között Boldog Arábia és a Magyar Királyság.

A Skorpió csillagkép Asz Szufi térképén

Magyar mondák

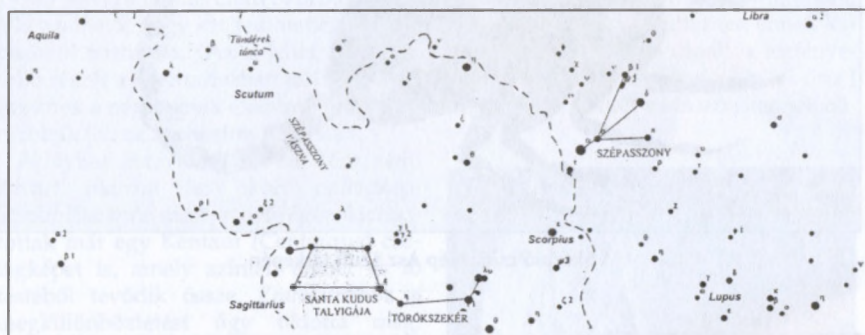
Közép- és Észak-Európa népei között nem sok nyoma van a két legdélibb állatövi csillagkép ismeretének. Ez érthető, ha a Scorpius és Sagittarius alacsony deklinációjára gondolunk. A két csillagkép magyar népi elnevezésére csak a 19. sz. végén figyelt fel a *Szeged környéki és torontáli hiedelemvilág* kutatója, *Kálmány Lajos* (1852–1919). Szeged-Madarásztón végzett gyűjtése szerint a Skorpió legfényesebb csillagát, az Antarest „*Szépasszony*”-nak, a Nyilas északi részét „*Sánta Kódus*”-nak (vagy *Kodus*-nak), ill. „*Sánta Kódus Talyigájá*”-nak ismeri a délvidék népe. (Kálmány L.: *A csillagok nyelvagyományainkban*. Szeged, 1893. 23. o.)

Lugossy József (1812–1884) debreceni tanár gyűjtése szerint a „*Szépasszony*”-t Erdélyben is ismerik (1840 körül). Ott a Tejutat a „*Szépasszony vászná*”-nak is nevezik, és tudnak a „*Szépasszony kútjá*”-ról is, amelyből éjszakánként a Tejút vásznát locsolgatja. Ebből keletkezik a harmat. (Lugossy J. *Ősmagyar csillagismei közlemények*. Új Magyar Múzeum, 5. évf. 1855.) A Skorpió-Szépasszony és a Nyilas-Sánta koldus nem tartoznak a jól ismert csillagképek közé. Magyarország északi részén, pl. a palócok vagy az alföldi pásztorok közt nem jegyezte fel a mondájukat.

A szegedi nép a Szépasszonyt és a Sánta Kódust összekapcsolja, a következő történettel: „A Sánta Kódus együtt élt a Szépasszonnal (Antares, α Scorpii), de a felesége

hűtlen lett hozzá. Sajnálja a feleségét, megy utána, de nem éri utol” (Kálmány, Szeged, 1893, 23. o.). Kitűnik az Antares-Szépászony csopodár természete az erdélyi mondából is. „Hűtlen lőn kedveséhez. Az arcul csapta őt, s letűnt a feneketlen kristálytóban, ezt mondván: várhatsz engem ezer esztendeig”. A hűtlen menyecske már ezer esztendeje várja vissza (Lugossy, Uj Magyar Muzeum, 1855, 253. o.). *Sükkösd Sámuel* (1816–1849) református lelkész, e változat egyedüli közlője sajnos nem mondta, hogy Erdélynek mely vidékén ismerik ezt a változatot. A Szépászony-hiedelem Erdélyben a 20. sz.-ban is élt, a csillagmodát már nem tudták.

Kálmány megpróbálta azonosítani az elbeszélést az égbolt látványával. A Szépászony egyértelműen a Skorpió α -ja, az Antares. Megítélésem szerint azonban ennél nagyobb területet ölel fel: a σ , β , δ , π Scorpii alkotja a Szépászony fejét és testét. (A Skorpió legyezőszerűen szétágazó három csillaga jól megfelel a Szépászony harang alakú szoknyájának!) A Sánta Kudas vagy Kódus (koldus) a Sagittarius τ és σ csillagai (az angolszász Teaskanna füle), míg a Talyiga a ζ , φ , δ , ϵ Sagittae által alkotott torz négyszög. (A Talyigát talán még kiegészíthetjük az η Sagittariival, valamint a λ és ϵ Scorpiival.)

A cikkben szereplő csillagképek latin és magyar népi elnevezései

Kálmányt nem foglalkoztatta, hogy miért sánta a Kudas, de ezt a kérdést a Sziriusz magyar nevének, a Sánta Katának példájára könnyen megfejthetjük (Meteor, 2006/2.). A Skorpió és a Nyilas csillagai mindig közel járnak a láthatárhoz, és ezért a légköri nyugtalanság fokozottan eltéríti a fénysugaraikat: ezek a csillagok pislogó, ingadozó fényűek. Ezt a hullámzó fényességet a nép „sántításnak” érzékeli (amint ezt az egyik számadó csikós *Herman Ottónak* világosan elmondta).

A Sánta Kudas és Talyigája csillagainak egy másik elnevezése több helyen ismeretes: Magyarszentmihályon *Törökországi Döncőszekér*, máshol egyszerűen *Török szekér* (Kálmány L. egyik adatközlője a Kis Medvét = Kisgöncölt nevezte Török Döncőnek, de a másik informátor megmutatta, hogy a Sagittarius a Török szekér.) A ζ , φ , δ , ϵ Sagittarii torz négyszöge a „szekér”, az η a rúd. Valóban a Nagy Medve eltorzult másának látszik. Minden jel szerint a dél-magyarországi és észak-balkáni lakosok a hódoltság korában tudták, hogy *délről – amerre a csillagkép látszik –, érkeznek a rabló, pusztító török seregek, és arra felé hurcolják el a rabokat*. Innen eredhet az elnevezés, amely

eszerint nem lehet régebbi a 16. sz.-nál. Talán ez a név rakódott rá a „Kudus”-ra, elfeledtetve annak eredeti jelentését.

Az első pillanatban úgy tűnik, mintha a magyar falu társadalmának jellegzetes alakjai kerültek volna az égre: a falvakhoz szinte kötelezően hozzá tartozó a koldus, és a könnyűvérű szépasszony. *Am valójában a Szépasszonyban egyáltalában nem egy szépasszonyt kell látnunk, és minden jel szerint a kudus sem a kéregetők közé tartozik.* A Szépasszony személyét egyébként éppen Kálmány Lajos fejtette meg, utalva egyúttal egy, a néprajzban addig kevés figyelemre méltott hiedelem-lényre.

Szépasszony a hiedelemvilágban

A „Szépasszonyt” mint hiedelem-lényt az egész magyar nyelvterületen ismerik, néhol még a 20. sz. elején is hittek benne (l. Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, 1980). A Szépasszony átmeneti lény a boszorkány és a tündér között. A boszorkány azonban halandó ember, a Szépasszony halhatatlan, legfeljebb láthatatlanná tud válni, vagy forgószélben, felhőben jelentkezik. A tündérek halhatatlanok, de többnyire jóindulatúak vagy semlegesek az emberekkel szemben, míg a Szépasszony szinte mindig ártó szándékú. A Szépasszony viselkedése, tevékenysége az ország különböző helyein kissé változik. Közeli rokonságban van az észak-balkáni szlávok *vilei*-vel, vizitündéreivel.

A „Szépasszony” megnevezés tabunév: a női démon valódi nevét nem szabad ki mondani. (Nehogy megidézzék, a „szép” jelző talán arra is szolgál, hogy meg ne sértsek.) A Szépasszony betegséget – többnyire visszataszítóan megjelenő bajokat – okoz, kicseréli az újszülötteket, beteges, nyomorék vagy szellemi fogyatékos gyermekekre (az ilyen újszülöttet mondják „váltott gyerekek”). Néha egymagában mutatkozik, más- kor csapatosan jár. Baranya megyében a Szépasszonyt különböző helyeken a következő formában írták le: „Szép nőalak. Hosszú hajú. Fehér ruhájú. Meztelen. Lólábú. Szerető képét veszi fel. Állat alakú”. Látható, hogy a női démonhoz erotikus elkép- zelések tapadtak.

A hiedelem szerint este a hidaknál, istállókban, temetőkben, romok közt mutatko- zik. Gyalogúton, eresz alatt, trágyadombon *délben jelenik* meg. Baranya megyében mondogatták, hogy tilos délben a mezsgyén leülni, mert fejfájást kaphatunk, betegek leszünk. Zentai Tünde gyűjtése szerint: „...valaki a déli harangszókor a ganyé közé- pén volt, megnémult”, vagy „nem jó ülni [nyáron, délben] még a favágítón sem” (Dömötör T., 83–84. o.). A Szépasszony neve annyira riasztó, hogy e tiltásoknál ki sem mondják.

A gyimesi csángók közt gyűjtött anyag egyik példája: egy 18 éves pásztor felkötötte vadonat új bocskorát, kiment a marhákhöz, domb alá ahol „vót egy szép zöd lapály- hely, s a lapályhelyen vót egy nagy lapos kő”. Egy varázsdalt kezdett dúdolgatni, és erre, suhogó széllel megjelent három asszony, „olyan szépek voltak, mint a nap sugára” – „s kezdték táncoltatni, s táncoltatni a végtelenségig”. Amikor egy másik ember délután oda ment, azt látta, hogy a legény egymagában forog „mint a forgó- szél”, és csak nagy nehezen lehetett lecsillapítani. A szerencsétlen legény addig pör- gött-forgot, amíg bocskorának talpa szétmállott! (Dömötör T. 86–87. o.)

A nyári dél Szépasszonya, úgy látszik, valamilyen hőség okozta kábulatot, napszúr- ást okoz. De hogy kerül az ártalmas hiedelem-lény, a napszúrást okozó női démon, vagy déli démon a csillagok közé? Vélhetőleg úgy, mint a Kis Kutya, a Canis Minor alfája, a Procyon, amely mint ismert a csillagkép – „Kutyácska” azaz Canicula – latin

neve után a nyári hőség, a *kánikula* névadója. A Skorpió (ill. az Antares) július közepén az esti órákban (21 óra körül), a hónap végén kora este, augusztus elején a sötétedés kezdetén delel. Ez az időszak azonban a Kárpát-medencében a nyári hőség ideje, ilyenkor fordulhat elő leggyakrabban a fülledt hőség okozta kábulat és hóguta. A Szépasszony valószínűleg a „magyar kánikula” jelzője!

Feltételezhető, hogy a nyár közepén, a koraesti órákban feltűnő erős, vörös fényű csillag azért kapta népnévként a női démon tabunévét, mert láthatósága egybeesik a hóguta időszakával. Ezt támasztja alá, hogy az elnevezés azokon a tájakon bukkan fel, ahol a nyári hőség a legnagyobb. (Baranya, a Csongrád, Torontál, a Csíki-havasok a Keleti-Kárpátok legmelegebb nyarú vidéke.)

A „Sánta Kudus”

Egyelőre nehezebben magyarázható a Sánta Kudus elnevezése és kapcsolata a Szépasszonnal. Kálmány Lajos már jó érzékkel felismerte, hogy aligha lehet igazi koldus, hanem csak egy, a 19. sz.-ban már értelmezhetetlen, elhomályosodott megnevezés torzult formája. Arra is felhívta a figyelmet, hogy Szeged környékén egy gyermekmondóka járja: „Hozd é kódús a napot”.

Valójában még egy gyermekversikében is értelmetlen a kéregető koldustól kérni, hogy hozza el a Napot. Szőregeen pedig úgy tartják, hogy a koldus az ég aljához érve elesett, kidöntötte az alamizsnaként kapott vaját, és azért csúszik a Nap egy perc alatt a láthatár alá. Kálmány úgy vélte, hogy itt egy ősi tűzisten neve rejtőzik, amelyet a kereszténység kiszorított. Hivatkozik a finn *N. Castren* néprajzi gyűjtésére, aki néprajzi gyűjtésében egy Kudai nevű égi erőt említ. (Kálmány, Szeged népe... II köt. 201. o., Csillagok nyelvagyományainkban, 23. o.)

A finn kapcsolat aligha valószínűsíthető – a finnek a tőlünk legtávolabb eső nyelvrokonaink! –, mivel a Scorpius–Sagittarius magasabb szélességen nem feltűnő látvány. Érdemesebb azonban szétnézni a Balkán északi részén. A balkáni szlávok számára a déli ég jól megfigyelhető, és ezzel kapcsolatos hiedelmek hatással lehetnek a délvidéki magyar mondákra is. (Sajnos a délszlávok csillagmagyarázatairól nem ismerek átfogó irodalmat.)

A szláv hiedelemvilágban az égboltnak és a tűznek Szvarog nevű istene van, az egyik fia a *napisten*. Neve az oroszoknál Dazsboog. (Az oroszból fordítók „égő istennek” is átültetik.) A kereszténység elterjedésével ördöggé vált. A déli szlávoknál Dabog (vagy Daj-bog) néven említik, de nevezik Khorsznak is. Éppen az északi Balkánon a következő neveken emlegetik: Khrosz, Khrus, Khurszu, Chorsi. Ezek a megnevezések hangzásban közel állnak a Szeged-vidéki *Kudushoz*, és nem zárható ki, hogy az utóbbi a délszláv *napisten-ördög* magyarrá vált neve. Ilyen módon értelmet kap a Kálmány gyűjtötte gyermekmondóka, amely a Kódustól a Napot kéri, és az is, hogy miért segíti az elöntött vajjal a Nap lenyugtat. (Csupán a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy Kálmány Lajos gyűjtőkörzetében több, már akkor is szinte teljesen szláv lakosságú falu is volt.)

Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a Kr.u. 10. sz.-ban a téli napforduló már a Nyilas keleti részén volt. Talán ezért is „kérték” a Napot a pogány szláv *napistentől*? (Az állatövet bizonyára a délszlávok sem ismerték, de a bizánci kultúrkörrel érintkezve tudomásuk lehetett a téli napforduló csillagképéről.)

A Szépasszony és társai

Szeged népe összekapcsolja a Szépasszonyt a Sánta Kudussal. Ez a kapcsolat akkor sem lenne éppen „életszerű”, ha az asszony földi lényt jelképezne: mi kötné a falu szépét egy nyomorult koldushoz? Ha azonban szláv napistenből ördöggé degradált alak, akkor a kettőjük összefüggése természetesebb. A szépasszonyokhoz erős szexuális tulajdonságokat fűz a hiedelem. Emellett a népi hiedelemvilágban a szépasszonnak kísérői is vannak, pl. boszorkányok, ördögök (Kálmány, 1885). Ilyen kísérőt jelképezhetett eredetileg a Kudus. Utóbb, amikor a Sagittarius a magyar (és talán a délszláv) nép képzeletében Törökországi Göncölszekér, Törökszekér alakot öltött, a kétféle elnevezés egybeolvadhatott. A szekérből a Kudus Taligyája lett.

A Szépasszonyhoz kapcsolódik a Tejút egyik ritkán használt, és csak magyarországi előfordulású elnevezése: a *Szépasszony vászna*. Megjegyzendő, igazat kell adnunk Lugossynak abban, hogy a „vászon” szó e helyen nem egyszerűen egy textilféleség darabját jelenti. Mivel a Tejút átszeli az eget, az elnevezést úgy értelmezhetjük, hogy egy teljes vég vászoncsíkot jelképez.

A fentiek alapján megmagyarázhatjuk az erdélyi Szépasszony-csillagmonda Lugossy által kérdőjelesen említett részleteit. A Szépasszony megcsalt kedvese alighanem a Sagittarius, a kristálytó – amelybe lemerült – a Tejút legfényesebb, legsűrűbb részlete a Nyilasban! Nehezebb meglelni a Szépasszony Kútját, amelyet pedig az 1840-es években Lugossy már említ. Nagyon csábító gondolat, hogy a *Szentkúttal* próbáljuk azonosítani. A Szentkút a *Cassiopeia* magyar népi neve, és egyáltalában nem tűnik kizártnak, hogy csak a kereszténység felvétele után kapott a régi pogány csillagkép új elnevezést. Az azonosítást azonban kétségessé teszi, az, hogy a Cassiopeia szinte az „ég másik felén van”, és amikor a Scorpius delel, egészen alacsonyan, az északi látóhatár közelében jár az ismert W-alakzat. Valószínűbb hogy a Pajzs csillagkép fényes Tejút-felhője a Szépasszony Kútja, bár ez a részlet a Tündérek (Szépasszonyok!?) tánca népi nevet kapta. Talán egyszer még lehetőség lesz mindezek azonosítására.

BARTHA LAJOS

Apróhirdetések

ELADÓ egy MEADE ETX-90 EC távcső. 90/1250-es Makszutow-Cassegrain. Tartozékok: 8x21-es kereső, Series 4000 26 mm-es Super Plössl okulár, 2x short Barlow, harmatsapka, napszűrő, elektronikus kézvezérlő, AUTOSTAR GO-TO-kontrollér, mechanika (pólusbeállító + alu háromláb) Ár: 100 000 Ft. Telefon: (30) 515-9354

ELADÓ 200/1390-es Newton-tubus $\lambda/8$ -as Schné-főtükörrel (interferogram rendelkezésre áll). Hegesztett, szinterezett alucső, melyet ventilátor hűt. A tükrök kvarc védőrétegek. Egy fotografikus és egy vizuális

Mylar-napszűrő foglalatban ajándék. Ár 139 000 Ft. Zana Péter, tel: (20) 955-2469

ELVIHETŐ 200/1800-as Newton pabitsőben, villás parallaktikus állványon, keresőtávcsővel. Kulin-féle tükör, Orgoványi-féle állvány. Kiss Tibor, tel.: (1) 326-1903, E-mail: kissstb@t-online.hu

ELADÓ profilváltás miatt RR 154/1500-as akromatikus refraktor Proxima tubusban, 2"-es Crayford kihuzattal, 2"-es William Optics zenittükörrel. Irányár 330 E Ft. Eladó Fornax 51 mechanika Coordinator 2000-rel, pólustávcsővel, a fenti refraktorhoz készített tubusgyűrűkkel, stabil fa teodolitállvánnyal, ellensúlyal. Irányár 520 E Ft, együtt 800 E Ft-ért elvihető! Tel: (20) 960-6944, E-mail: cjkrisz@freemail.hu